

Malgré ces remarques, ce livre constitue un ensemble merveilleux. Dans une étude détaillée et critique l'auteur rend accessible au lecteur le contenu iconographique très riche du manuscrit le plus important de l'ancienne abbaye de Weissenau. Elle l'a fait de façon admirable. Elle ne passe pas sur la signification de ces enluminures pour l'usager du XIIe siècle. En même temps elle situe le manuscrit dans la bibliothèque de Weissenau et parmi les œuvres similaires de la même région et de la même époque. Elle n'oublie pas l'enlumineur Rufillus, qu'elle découvre et qu'elle présente. L'éditeur a réussi à éditer de façon soignée cette œuvre abondamment illustrée.

Abdijstraat 1
B-3271 Averbode

Herman JANSSENS, O. Praem.

J.A. MOL, *De Friese huizen van de Duitse Orde. Nes, Steenkerk en Schoten en hun plaats in het middeleeuwse kloosterlandschap* (Diss.). Leeuwarden 1991, In-8°, 416 pp., ill., tab., krt. Prijs f. 50,-. ISBN 90-6171-739-6.

Dit aan de Vrije Universiteit van Amsterdam verdedigde proefschrift draagt alle kenmerken van een degelijke, diepgaande studie, al moet men — ook hier weer — het ongerief van de verplaatsing van het uitvoerig notenapparaat, alsook van de lijst van gebruikte bronnen en literatuur, naar het einde van het boek voor lief nemen.

Toen de drie huizen van de Duitse Orde in Friesland, de commanderij van Nes, 1243, het zusterklooster Steenkerk, 1281?, en Schoten, 1299, zich op de schrale veen- en zandgronden ten oosten van Sneek vestigden, hadden de oudere agrarische orden op de vette kleigronden reeds lang hun biotoop, de beste bestaansmogelijkheden, hun uithoven en hun parochies, gevonden. Voor de laatkomers was daardoor in economisch opzicht het vet van de soep. Dit markant gegeven weerspiegelt zich in de komende eeuwen ook in de bezitsvorming van de drie behandelde kloosters. Zeer duidelijk valt die af te lezen uit tabel I op pagina 172 van het werk. Daar wordt naar de toestand van de jaren 1606-1607 het grondbezit opgegeven van de drie kloosters der Duitse Orde, alsook van 25 andere kloosters uit de 12de en 13de eeuw, drie van de benedictijnen, zeven van de cisterciënzers, negen van de premonstratenzers, vijf van de reguliere kanunniken en een van de Johanniters. Als grootgrondbezitters spanden de cisterciënzers van Klaarkamp en Gerkesklooster met respectievelijk 2511 en 2287 hectaren veruit de kroon. Lidlum en Mariëngaarde bleven daar met 1345 en 1282 ha ver onder, maar de drie kloosters der Duitse Orde kwamen samen slechts tot een grondbezit van 910 ha, een bewijs te meer, dat ze door de arme veenboeren bij gemis aan grote weldoeners in hun naaste omgeving, niet zo rijkelijk bedacht waren. De tabel geeft niet alleen de oppervlakte aan van het grondbezit van elk der 28 kloosters, uitgedrukt in ponde-

maten en hectaren, maar ook de huurwaarde omgerekend in stuivers en guldens. Ook in opbrengst bleven de kloosters van de Duitse Orde ver ten achter. Terloops treffen wij op pag. 176 nog een aan de grafelijkheidsrekeningen van Holland ontleend economisch gegeven: de uithof van de Friese abdij Mariëngaarde bezat in haar uithof op het eiland Marken 69 runderen, 20 paarden en wat kleinvee.

Bepalen wij ons nu tot wat meer spirituele aspecten. Wanneer Mol, zoals de ontertittel van zijn studie aangeeft, voor de drie huizen der Duitse Orde «hun plaats in het middeleeuwse Friese kloosterlandschap» wil schetsen, dan maakt hij voor het tijds kader ruim gebruik van de bekende norbertijnse bronnen: de aktenlevens van Mariëngaarde, de kronieken van Emo en Menko van Wittewierum en Sibrandus Leo's aktenlevens van Mariëngaarde en Lidlum van het einde der 16de eeuw.

Het leven van de Duitse Orde en dat van de Orde van Prémontré blijkt in Friesland tussen 1250 en 1580 vrijwel volgens dezelfde lijn te verlopen. Wanneer men het register van plaats- en persoonsnamen naloopt op norbertijnse gegevens, dan blijkt, dat er van rechtstreekse contacten tussen beide kloosterorden geen sporen bewaard zijn. Toch heeft de studie van Mol wel degelijk haar betekenis voor de Orde van Prémontré. Op basis van de voor de Duitse Orde gebruikte en consciëntieus uitgewerkte documentatie verheldert zij het algemeen tijdsbeeld. Dat werpt hier en daar nieuw licht op het wisselvallig ontstaan van de kloosters, het verwerven van parochies, de recrutering der leden, de situatie van de lekebroeders, de invloed van de adel, de overheidsbemoediging bij de abtskeuzen en de pogingen tot hervorming van het kloosterleven in de eerste helft van de vijftiende eeuw.

Wie zich derhalve in de toekomst met de studie van de Orde van Prémontré in Friesland wil bezighouden, zal er daarom verstandig aan doen, de dissertatie van Mol ter hand te nemen om zich op voorhand te oriënteren over het tijdsbeeld en het levenspatroon van het Friese volk.

Abdijstraat 49

Alph. W. VAN DEN HURK, O. Praem.

NL-5473 AD Heeswijk-Dinther

CATHÉRIE DE BAR, *Une amitié spirituelle au grand siècle. Lettres de Mère Mectilde de Bar à Marie de Châteauneuf*, Paris, Éditions Téqui, 1989, 335 pp., 170,- FF. ISBN 2-85244-962-3.

Un compte rendu de ce livre n'est à sa place dans cette revue qu'à cause de certains rapports de direction spirituelle entre l'abbé Epiphane Louys, prémontré réformé de la Congrégation de Lorraine, et la mère Mectilde de Bar (1614-1698), fondatrice des Bénédictines du Saint Sacrement.

Mgr. Charles Molette, Président des Archivistes de l'Église de France, trace les péripéties des écrits de Mère Mectilde et donc du recueil de lettres, dont la publication fut décidée en 1957 par les